

IMRE MIHÁLY

ÖTVENÉVES A KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR

A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve először 1953-ban jelent meg, 1958-ban kapta a máig használt *Könyv és Könyvtár* elnevezést. Az első kötetekben még szerepel egy alcím, tartalmi-tematikai megjelölés: *Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények*. Ez a kijelölt tematikus határ 1958–1964 között még a címlapon olvasható, bár már az első kötetek is túllépik ezt egyre bővülő témaköreikkel. Az első évfolyamok még elég szerény kivitelben készültek, szürke színű borítót kaptak; 1964-től azonban évenként más színű – dekoratív – fedéllel jelenik meg a kiadvány, a X. tomustól pedig már a Debrecenről készült fametszettel díszítik az igényes kiállítású köteteket. Ez maradt a mai napig a sorozat külső formája. A Dunától keletre eső országrészben a Debreceni (előbb Tisza István, majd Kossuth Lajos Tudomány-) Egyetem könyvtára a legjelentősebb (legszélesebb spektrumú és funkciójú) tudományos gyűjtemény, amelynek sajátos helyzetét az is meghatározza, hogy önálló intézményként ugyan viszonylag fiatal (1916-ban alapították), de genetikailag szorosan összefügg az egyetem kialakulását meghatározó és megelőző ősi Református Kollégiummal. Ez a szoros kapcsolat az értők számára mindig is nyilvánvaló volt, bár voltak olyan korszakok, amikor hivatalosan inkább rejtteni valónak, rosszabb esetben egyenesen vállalhatatlannak tekintették ezt az évszázadokba visszanyúló köteléket. Számottevő régi könyvanyaga (harmincezer 1800, illetve 1850 előtti kötet) jól mutatja az állomány létrejöttét; a szoros kapcsolat bizonyítéka, hogy a régi cédulakatalógus részben még mai is tartalmazza a Nagykönyvtár anyagának kiemelt részeit. A fenntartó intézmény ugyan sok történelmi változás viharát és kényszereit vészelte (és vészeli) át a magyar felsőoktatás hullámveréseit elszenvedve, könyvtára azonban szerencsére megőrizhette lényegi sajátosságait, gazdagságát; száműzetésbe nem kényszerítették, állománya nem lett lángok martaléka, vagy fosztogató katonák prédájaként hadizsákmány, amint az más Kárpát-medencei sorstársait könyörtelenül sújtotta.

Az 1953-tól napjainkig terjedő időszak még mindig a Gutenberg-galaxishoz tartozónak tekinthető, bár mostanában éppen a viharos változás tanúi vagyunk. (Az utóbbi évfolyamok már elektronikus hálózati kiadás formájában is olvashatók, ami a Gutenberg-galaxis papír-dimenzióinak, de a hagyományos kulturális-tudományos nyilvánosság határainak átlépését is jelenti. Ez a folyamat messzemenően átalakítja majd a jövőben az archiválás és a kultúra-tudásforgalmazás eddigi technológiáit.)

A könyv mint uralkodó kultúrahordozó médium ekkor még megőrizte évszázados pozícióit, tudományban, kultúrában betöltött hegemón szerepét. A múlt kulturális hagyományainak archiválása és tudományos feltárása tekinthető az európai kultúrában a könyvtárak legfontosabb szerepkörének; speciális kultúra- és tudásforgalmazó funkciókat tölthettek és töltenek be az egyetemi könyvtárak. A legjelentősebb európai, kora-újkorai tudományos könyvtárak részben egyetemek, részben korábbi világi vagy monasztikus egyházi központok keretében jöttek létre, de sok helyen bőkezű mecénások fundáltak bámulatosan gazdag bibliothékát, amint tette azt Wolfenbüttelben Herzog August, Ágost braunschweigi-lüneburgi nagyherceg, akinek gyűjteménye 1660-ban már több mint másfélszázezerre rúgott. A heidelbergi egyetem *Bibliotheca Palatina*ja a 16–17. század fordulóján kora legjobb tudósait, legkiválóbb költőit kötötte magához, ők alkották a *Parnassus Palatinus* tündöklő societását. Nem véletlen, hogy a várost hódító Tilly 1622-ben a legféltettebb hadizsákmányként küldte Rómába ennek kincseket érő köteteit. Ebben a szerepkörben elválaszthatatlanul összefonódik az oktatás és a tudományos kutatás, ebben pedig elengedhetetlenül fontos feladatot játszottak a könyvtárak. E legátfogóbb kulturális-tudományos folyamatokban kellett megtalálnia helyét a Könyvtár tudományos kutatásait nyilvánosság elé bocsátó kiadványtípusnak, az évkönyvnek. (Az annalesek könnyen váltak Jahrbuchokká a nyugat-európai egyetemeken, de a túlsorduló tudományos teljesítmény ott hamar folyóiratokba ömlesztette a sokszorozódó diszciplínák gazdagságát. A Gutenberg-galaxis tudásszerkezetében a könyvkultúra a megismerő tudományos tevékenységnek tárgya, egyszerismind önmagára visszaható cselekvő alanya is, egymástól elválaszthatatlan *causa sui* generisként.) Szerencsésebb történelmi körülmények között a nagy – különösen az egyetemekhez kötődő – könyvtárak gyorsan válhattak a tudományos élet meghatározó, szervező intézményévé. Éppen a Debrecenből Nyugat-Európába peregrináló református diákok megtapasztalhatták ezt Németországban, Hollandiában, Svájcban vagy Angliában. Hatvani István már debreceni professzorként 1751-ben – hazai tudományos kiadvány híján – a *Museum Helveticum* évfolyamaiban publikálhatta egyik fő művének alapgondolatait, amely a zürichi egyetem bibliothékájának támogatásával jelent meg. A göttingeni egyetem és könyvtárának máig élő orgánuma a *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen* első kötete 1753-ban jelent meg. Egyenes előzménye volt az 1739 óta kiadott *Göttingische Zeitung(en) von gelehrten Sachen* című évkönyv.

A nagykönyvtárak működtetéséhez szükséges szakismeretekkel általában a bölcsészeti tudományok rendelkeznek (nyelvek, történelmi diszciplínák, tudományelméleti rendszerek), amint a könyvtár kialakulását is ezek vizsgálják, ezért is érthető, hogy a könyvtárban kibontakozó tudományos munka képviselői is jobbára közülük kerülnek ki. A *Könyv és Könyvtár* esetében is ez történt, az idők folyamán azonban a szerzők köre fokozatosan bővült a bölcsészeti tanszékek által

képviselt szakterületek irányába. Ezt a döntést természetesen a szerkesztő(k)nek és a szerkesztőbizottságnak kellett meghoznia, ami meg is történt 1958-tól Csűry István, Módis László, Gomba Szabolicsné, majd Lévay Botondné tevékenységének időszakában. (Utóbb professzori szerkesztőbizottság biztosította a széles körű tudományos kompetenciát.) Újabb és újabb tudományterületek képviselői kaptak szerepet a szerkesztőbizottságban, ami felölelte az ókortudományt, neolatin irodalmat, egyháztörténetet, szlavisztikát, germanisztikát, nyelvtörténetet, anglistikát, régi magyar irodalmat, kéziratkutatókat, iskoladramát (Ojtozi Eszter, Lengyel Imre, Némedi Lajosné, Korompai Gáborné, A. Molnár Ferenc, Lévay Botondné, Koltay Klára).

Az így állandósuló tudományos kutatás részben *forrásként használta fel a Könyvtár nyomtatott és kézírt gyűjteményeit*, tették ezt a bibliothéka tudós kutatói (Bertók Lajos, Varga László, Némedi Lajosné, Ojtozi Eszter, Gombáné Lábos Olga, A. Molnár Ferenc, Koltay Klára, Pandur Julianna). Egyik legtermékenyebb kutatási irány éppen a régi könyvanyag vizsgálata lett; könyv-, könyvtártörténet, possessorkutatás mutatja eredményeiket Czellárné Csiba Judit, Ojtozi Eszter, M. Pandur Julianna közleményeiben. (Innen sarjadó önálló kiadványtípussá terebélyesedett Ojtozi Eszter antikvatörténeti sorozata.) Ezt a forrásfeltárást végezték a Bölcsészettudományi Kar oktatói is, amikor kutatási eredményeiket a Könyvtár tudományos kiadványában tették közzé.

Bertók Lajos kutatásai ifjabb Köleséri Sámuel szellemi és könyvhagyatékát úgy tárták fel, hogy addig még nem vizsgált szellemtörténeti kontextusba helyezték az életművet. Egyre tudatosabb szemlélet eredményeként Debrecen kulturális, történelmi hagyományainak feltárása vált célkitűzéssé úgy, hogy az illeszkedjen a régió, az országos és európai folyamatok egészébe. Ez a szemlélet szorosan illeszkedik is a Könyvtár kiemelt szakmai, könyvtári, kulturális státuszához, hiszen a megnevezésében szereplő *Nemzeti Könyvtár* cím tágra nyitja a feladatköröket, aminek meg kellett jelennie az Évkönyv sajátosságaiban. Ezért kaptak itt helyet időről-időre a szomszédos országokban élő magyar szerzők; amikor azoknak súlyos publikációs gondjaik voltak, számíthattak a hazai tudományos nyilvánosság segítségére, figyelmére és megbecsülésére (Vita Zsigmond, Dankanics Ádám). A *Könyv és Könyvtár* igen korán széles körben ismert, megbecsült szellemi műhellyé vált, amihez neves-rangos szerzők csatlakoztak és láthatóan – ragaszkodtak is.

Felismerhető *kutatási irányok bontakoztak ki* már az 1960-as években: a magyar reformáció irodalom- és művelődéstörténetének olyan kiemelkedően fontos alkotói, folyamatai jelentek meg Esze Tamás vaskos tanulmányaiban, mint Sztárai Mihály, a puritánizmus, a debreceni nyomda kiadványpolitikákja, etc. Ugyancsak a *Könyv és Könyvtár* lapjain bontakozik ki a szemünk előtt a Maróthi György-kutatás Lengyel Imre és Tóth Béla tanulmányaiban, előkészítve Tóth Béla úttörő monográfiájának megszületését. (*Maróthi György külföldi tanulmányútja*, 1970,

VIII:1, tulajdonképpen az egész szám egyetlen tematikus kötet, egyetlen tanulmány és terjedelmes forráskiadvány.) Hasonlóan önálló tematikus kötet 1968-ban Csűry István úttörő, terjedelmes német nyelvű tanulmánya (*Die Kommunikation wissenschaftlichen Kenntnisse im Prozess der Erkenntnis*), vagy az 1997-es Kovács Máté különszám. Gombáné Lábos Olga nemcsak főigazgatóként volt mértékadó megújítója a Könyvtár és az *Évkönyv* működésének, de kutatásainak eredményeként itt jelentek meg Kecskeméti Alexis Jánosról szóló tanulmányai, majd Kecskeméti főművének kritikai kiadása. Ugyancsak markáns kutatási irányként végig jelen van a klasszika-filológiai és neolatin tanulmányok sorozata, szerzőik részben a Könyvtár munkatársai, vagy a Klasszika-filológiai Tanszékhez kapcsolódnak (Havas László, Varga László, Németh Béla, Szabadi István). Itt olyan új kutatási irányzat bontakozott ki, mint Havas László több évtizede végzett hatalmas, nemzetközi összefüggésekre támaszkodó *Florus-studiuma*. Az egész hazai humanizmus-reneszánsz kutatás nyeresége Varga László kismonográfia méretű *Sambucus*-tanulmánya, amely a mai napig megkerülhetetlen eredményeket ad közre.

A tudatos szerkesztői koncepció eredményeként a közölt tanulmányok jelentős részben a hungarológia célkitűzéseit követték, aminek fontos velejárója volt külföldi kutatók megnyerése és tudományos eredményeik magyar vagy idegen nyelvű publikálása. Összehasonlító irodalom- és művelődéstörténeti tárgyú írásaival van jelen a Debrecenben sokszor megforduló és itt otthonosan mozgó Ferenc Postma Hollandiából.

Amikor még a Református Kollégium Nagykönyvtárában működők számára csak kevés publikációs lehetőség állt rendelkezésre, már akkor is folyamatosan megjelentek írásaik az *Évkönyv*ben (Fekete Csaba, Tóth Béla, G. Szabó Bontond, Szabadi István; 1990 után még szorosabbá vált ez a kapcsolat mások bekapcsolódásával). Ehhez természetesen mindig vállalta a szerkesztői értékrend a genetikai örökséget, a Református Kollégium Nagykönyvtárához fűződő összetett szellemi kapcsolatrendszer. A még Esze Tamás által megkezdett, majd Koltay Klára által folytatott puritanizmuskutatás kapott friss lendületet a megújuló doktoriskolák ambíciójával és dinamikusan bővülő tudományos potenciáljával, egy fiatal kutatógárda megjelenésével és fokozatos beérésével (Fazakas Gergely Tamás, Csorba Dávid, Luffy Katalin, Oláh Szabolcs, Tóth Zsombor). Ennek lehetett gyümölcse az országos jelentőségű, 2006-os Medgyesi Pál-konferencia előadásait önálló kötetbe gyűjtő *Medgyesi Pál redivivus* című kiadvány, amely a *Könyv és Könyvtár* 2007-es különszáma. A Könyvtár kulturális, tudományos reprezentációs feladatai jelentek meg a konferencia és kiállítás szervezésben és az ehhez csatlakozó kiadványokban, amint azt láthattuk a Tótfalusi Kis Miklóshoz kapcsolódó Aranyos Biblia 350 éves jubileuma alkalmából is.

Szenci Molnár Albert 1604-es latin–magyar dictionariumában szerepel egy nagyon beszédes címszó: *Bibliotaphi* „Könyvkorporoc, az az: Olly emberek, kic

midőn valami jó könyveket kaphatnac, senkivel nem közlic, hanem csak magoknac titkon olvassac.” Tudjuk, Szenci ezt súlyosan elmarasztaló jelentéssel ruházta fel. Az ötvenesztendős *Könyv és Könyvtár* egykori és mai szerkesztői, szerzői is, soha sem csak arra törekedtek, hogy *midőn valami jó könyveket kaphatnac, senkivel nem közlic, hanem csak magoknac titkon olvassac*, de minél inkább akarták azokat buzgón másokkal közölni, hogy Zeusz szépszavú és bölcs leányai, a tudományok és művészetek múzsái az alföldi Árkádiában: Debrecenben, mindig otthon érezzék magukat.